

Fråga om socialtjänsten och personal vid en skola borde ha biträtt en vårdnadshavare när denne avsåg att hämta sin dotter efter att domstol förordnat att han ensam skulle ha vårdnaden om flickan

---

Bakgrund

AA och BB har tillsammans dottern CC, född 2001. Norrköpings tingsrätt beslutade interimistiskt den 6 november 2009 att vårdnaden om CC skulle anförtros AA ensam och att BB skulle ha rätt till umgänge med CC i den omfattning som angavs närmare i beslutet. I beslutet förordnade tingsrätten vidare.

Det ankommer på AA att hos Socialnämnden i Smedjebackens kommun i samarbete med Socialnämnden i Finspångs kommun söka bistånd för hjälp inför och vid vårdnadsöverflyttningen av CC. Detta beslut tillställs nämnda socialnämnder för kännedom om det genom beslutet uppkomna behovet av bistånd.

AA vände sig till socialförvaltningen i Finspångs kommun för att få hjälp av förvaltningen när han skulle hämta CC. Den 10 november 2009 hämtade AA CC på Storängsskolan. Personal vid socialförvaltningen och skolan medverkade när han hämtade dottern.

Anmälan

I en anmälan till JO framförde jur.kand. DD, i egenskap av ombud för BB, klagomål mot Storängsskolan och sociala myndighetsnämnden i Finspångs kommun. Klagomålen avsåg att tjänstemän vid socialförvaltningen och skolan bistod AA när han hämtade CC i skolan mot både CC:s och BB:s vilja. Varken BB eller CC hade heller underrättats i förväg.

Utredning

JO remitterade anmälan till kommunstyrelsen, som svarar för kommunens skolor, och sociala myndighetsnämnden, som svarar för socialtjänsten, för yttrande när det gällde Storängsskolans och socialförvaltningens handläggning.

Kommunstyrelsens ordförande kom på styrelsens vägnar in med ett remissvar beträffande Storängsskolans medverkan vid hämtningen av CC. När det gäller

socialförvaltningens handläggning beslutade sociala myndighetsnämnden att som sitt remissvar ge in en skrivelse som var undertecknad av bl.a. kommundirektören.

DD fick tillfälle att yttra sig över remissvaren.

Med anledning av vad DD anförde i sin anmälan inledde JO en granskning när det gällde hur rådmannen EE vid Norrköpings tingsrätt hade utformat sitt interimistiska beslut. Den granskningen har skett i ett särskilt ärende (JO:s dnr 7113-2009). I det ärendet inhämtade JO ett yttrande från tingsrätten. Stf JO Jan Pennlov fattade beslut i ärendet den 11 februari 2011.

Kommunstyrelsens remissvar

Kommunens utredning

Uppgifter från FF, rektor för Storängsskolan i Finspång

FF uppger att han den aktuella dagen, den dag som flickan skulle hämtas av pappan, blev uppringd av skolans kurator. Kuratorn informerade rektorn om att socialtjänsten önskade att skolan medverkade till att CC hämtas av sin pappa, som fått enskild vårdnad enligt beslut från tingsrätten.

Kuratorn var tveksam inför uppdraget, då hon hade kännedom om att JO i flera fall uttalat att skolor ska hålla sig neutrala i vårdnadstvister, bland annat i JO-utlåtande dnr 5053-2003, där en skola fått kritik när man medverkade till att en förälder, under pågående vårdnadstvist, hämtade sitt barn.

De resonerade kring socialtjänstens önskemål utifrån tidigare JO-utlåtande. I det fall där JO uttalat sig hade vårdnadshavaren begärt skolans medverkan. I den nu aktuella frågan, var det en önskan från socialtjänsten som hade en dom från tingsrätten, där det står att pappan kan begära stöd vid överflyttningen. Rektor och kurator ser att det kan finnas olikheter mellan de två situationerna. FF ber kuratorn att forska vidare i frågan.

Senare blir FF uppringd av GG, chef för sektor Barn och ungdom, där bl.a. grundskolans verksamhet ingår. GG är i samtalet tydlig i sitt budskap, att den planerade hämtningen skulle genomföras på skolan. Hon tolkar att det JO-utlåtande som skolan refererat till inte kan likställas i detta ärende.

FF meddelar sin kurator beskedet från GG. Kuratorn deltar senare vid hämtningen.

Uppgifter från GG, chef för sektor Barn och ungdom

GG uppger att hon kontaktades av tf enhetschef för socialtjänstens myndighetskontor (HH) i frågan. GG informerades om det beslut som kommit från tingsrätten, där man skrev att socialtjänsten skulle vara pappan behjälplig vid överflyttningen av flickan i det fall han begärde det. Sektorschefen fick information att pappan begärt stöd av socialtjänsten. Handläggare inom socialtjänsten hade utan framgång försökt ordna en överlämning tillsammans med mamman, varför man föreslår att vara pappan behjälplig vid hämtningen på skolan. Av informationen framgick också att det fanns frågetecken kring skolans medverkan utifrån tidigare JO-utlåtande. Vidare framgick att handläggaren och tf enhetschefen hade tillfrågat tingsrättens rådmän, jurist och socialkonsulent hur de skulle förhålla sig i frågan. Samtliga hade uttryckt att socialtjänst och skola skulle vara behjälpliga vid hämtningen.

GG uppfattade att den planerade hämtningen på skolan skulle innebära att flickan inte behövde hämtas med polis, vilket tf enhetschefen bedömde som en fördel för flickan.

Med den information hon fått i ärendet, ansåg GG att hon, som högst ansvarig chef för både socialtjänst och skola, kunde medverka till att pappan hämtade flickan med stöd från verksamheterna. GG kontaktade rektorn för skolan och gav klartecken.

GG uppger att hon utifrån den information hon fått, inte minst utifrån den samlade rådgivningen från juridiskt kunniga personer, var trygg i sitt ställningstagande. Hon uppfattar att ställningstagandet var utifrån barnets bästa.

Kommunens yttrande

Det utlåtande från JO (dnr 5053-2003) som anmälaren hänvisar till och som skolans kurator väl kände till, gäller ett ärende då en förälder mot den andres vilja hämtade sitt barn med stöd av skolan. Föräldern hade interimistiskt tilldelats ensam vårdnad om barnet. Av JO-uttalandet framgår att skolan borde avböjt att medverka till föräldrarnas önskan att medverka vid en hämtning. JO ansåg att skolan skulle ha hänvisat föräldern att via rättsväsendet ansöka om verkställighet av vårdnaden. I detta fall kontaktade föräldern själv skolan och bad om hjälp.

Kurator och rektor för Storängsskolan resonerade och reflekterade över tidigare JO-uttalande. De kunde se vissa skillnader i frågorna, i det fall JO kritiserat medverkade skolan på uppdrag av föräldern medan man här kontaktades av socialtjänsten som hänvisade till ett beslut från tingsrätten. Då chefen för sektorn meddelade rektorn att skolan och socialtjänsten skulle vara pappan behjälplig, följde skolan hennes beslut.

Sociala myndighetsnämndens remissvar

Kommunens utredning

Uppgifter från gruppledare HH och socialsekreterare JJ

HH och JJ uppger att tingsrättens beslut kom till socialtjänsten 2009-11-06 och att CC:s pappa 2009-11-09 kontaktar socialtjänsten i Finspång med begäran om stöd.

JJ kontaktade 2009-11-09 CC:s mamma för att planera överflyttningen på bästa sätt för CC. JJ uppfattar att hon inte når mamman i samtalet. Mamman uppger att det beslut JJ hänvisar till är felaktigt skrivet, att beslutet är överklagat och att de begärt inhibition.

Handläggaren har även kontakt med mammans ombud. Ombudet ger besked om att hon begärt inhibition och överklagat tingsrättens beslut. Handläggaren informerar ombudet att hon i samtal med BB inte kunnat framföra att socialtjänsten fått beslutet från tingsrätten och att socialtjänstens uppgift är att vara behjälpliga i att det verkställs. Ombudet säger att hon förstår det hon läser i beslutet att vi ska vara behjälpliga, men anser det inte vara nödvändigt då beslutet är överklagat. Ombudet anser att det bästa för CC är att invänta besked om inhibition och prövning i hovrätten. DD säger att hon kommer faxa överklagan för kännedom.

Efter samråd med gruppledaren kontaktar JJ samma dag tingsrätten, rådmann EE, angående hur socialnämnden ska förhålla sig till att vara behjälpliga i verkställande av tingsrättens beslut då det överklagats med begäran om inhibition. Han uppger att tingsrätten inte fått in överklagan i ärendet. Fram tills dess att annat beslut är taget ska tingsrättens beslut gälla. Innan verkställighet bör en kontakt med pappans ombud tas. Pappan kan uppmanas av sitt ombud att till tingsrätten begära omedelbar verkställighet.

Handläggaren samråder även med socialnämndens ombud KK. Ombudet informeras om tingsrättens beslut och säger att det normalt är omedelbar verkställighet. Vägrar mamman att samverka kan pappan hos tingsrätten begära om omedelbar verkställighet och de medel som finns att tillgå.

Handläggaren har kontakt med pappan som konsulterat sitt ombud och fått besked att han ska hämta flickan oavsett det finns en begäran om inhibition eller inte.

Den bedömning socialtjänsten gör är att mamman inte kommer att medverka till att överlämna flickan med mindre än polishandräckning. Utifrån flickans perspektiv är alternativet, att tillsammans med skolan vara behjälpliga vid hämtningen, mindre uppslitande än en polishämtning. Man planerar att pappan hämtar CC 2009-11-10.

Skolans kurator meddelar socialtjänsten 2009-11-10 att hon har tveksamheter kring uppdraget utifrån tidigare JO-uttalanden där en skola fått kritik då de agerat vid vårdnadstvist. Tf enhetschef HH kontaktar av den anledningen socialkonsulent LL, Länsstyrelsen i Östergötland för samråd. Socialkonsulenten ser inga hinder i att skolpersonalen och socialtjänstens personal hjälper pappan att verkställa tingsrättens beslut.

HH informerar GG, chef för sektor Barn och ungdom, om ärendet och vilka kontakter man tagit i frågan. GG ger klartecken till att socialtjänst och skola ska vara pappan behjälplig att hämta flickan och hon kontaktar Storängsskolans rektor FF om detta.

Pappan hämtar CC i skolan 2009-11-10.

Handläggarnas reflektioner

Socialtjänsten har inte varit en del i den juridiska process kring vårdnadsfrågan som föregick beslutet om interimistisk vårdnad för CC:s pappa. Frågan initierades av pappan, i ett första skede kring umgänget. Då umgängesschemat inte följdes av mamman tog pappan och hans ombud ny kontakt med tingsrätten och begärde enskild vårdnad.

Socialtjänsten har sedan flera år behandlingsinsatser för BB och hennes två barn, där bland annat stöd i umgängesfrågan för CC varit aktuellt. Under hösten 2009, då tingsrättens beslut kommer, har socialtjänsten påbörjat en utredning enligt 11 kap. 1 § socialtjänstlagen. Utredningen föransleds av flera anmälningar om oro för CC, bland annat en anmälan från pappan. Socialtjänsten får också under hösten en remiss från tingsrätten att utreda vårdnadsfrågan. Vårdnadsutredningen fick efter ansökan förlängd handläggningstid med anledning av den redan pågående barnavårdsutredningen.

Handläggarna anser det olyckligt att barnavårdsutredningen och tingsrättens process pågått parallellt, samtidigt som den begärda vårdnadsutredningen skjutits på framtiden. Handläggarna inser att det varit svårt för de inblandade att särskilja frågorna åt. Handläggarna upplever att de inte alltid lyckats förmedla rätt information till mamman och ombudet.

Den kunskap socialtjänsten hade kring CC:s situation utifrån de anmälningar som låg till grund för utredningen förstärkte deras bedömning av att medverka till att pappan hämtade henne. Det fanns dock inte förutsättningar för ett omedelbart omhändertagande enligt lagen med särskilda bestämmelser om unga (LVU). En polishämtning bedömdes vara till mer skada för CC än att pappan hämtade henne på skolan. Utifrån barnets perspektiv och utifrån de råd man fått från jurister, anser handläggarna att de agerat rätt i ärendet.

Uppgifter från GG, chef för sektor Barn och ungdom

— — — (se remissvaret från kommunstyrelsen, JO:s anm.)

Kommunens yttrande

Bestämmelser om verkställighet av domar och beslut kring vårdnad, boende och umgänge regleras av 21 kap. föräldrabalken (FB). Då socialtjänsten förstod att mamman inte frivilligt skulle medverka till att överlämna flickan borde de inte ha deltagit vid hämtningen. Pappan skulle hos tingsrätten ha ansökt om verkställighet av domen, där tingsrätten hade haft möjlighet att förelägga mamman att vid vite lämna CC eller besluta om hämtning med hjälp av polis.

Utifrån den pågående barnavårdsutredningen uppger handläggarna att de hade kunskap om brister i CC:s situation hos mamman och att detta stärkte dem i sitt handlande. Socialnämnden hade kunnat agera i det fall det funnits förhållanden som gav förutsättningar för åtgärder enligt LVU, genom att omhänderta CC och placera henne hos pappan.

Tingsrättens skrivning i beslutet, att pappan hos socialtjänsten kan söka bistånd om hjälp inför och vid vårdnadsöverflyttningen skapar en osäkerhet hos socialtjänsten.

Det är möjligt att man uppfattar tingsrättens skrivning likställt med en dom om verkställighet.

Då mammans ombud i telefonsamtal framför att det inte är aktuellt med en vårdnadsöverflyttning eftersom de begärt inhibition och överklagat beslutet, söker socialtjänsten råd i hur de ska hantera frågan. Socialtjänsten vänder sig till tingsrätten, ett juridiskt ombud och senare även till socialkonsulent vid länsstyrelsen. Socialtjänstens personal uppfattar att samtliga som rådfrågas ger stöd till att medverka då pappan hämtar flickan. Socialtjänsten gör utifrån dessa rådfrågningar sitt slutliga ställningstagande att vara pappan behjälplig vid hämtandet.

Sammanfattningsvis kan konstateras att socialtjänsten agerat i frågan utifrån en tanke om barnets bästa. Även om socialtjänsten har kunskap om de lagregler som gäller för verkställighet av vårdnadsfrågor, visar agerandet att det funnits brister i självständig tolkning och tillämpning av frågan i en pressad situation – händelseförloppet, från pappans begäran till hämtandet, sker under loppet av två dagar.

JO:s beslut angående Norrköpings tingsrätt

Bedömning

EE har uppgett att den aktuella formuleringen i beslutet inte var ett beslut om verkställighet enligt 21 kap. FB. Någon sådan talan var inte heller anhängiggjord. Han har även uppgett att han inte avsett att meddela ett åläggande för respektive socialnämnd att medverka vid den rent faktiska vårdnadsöverflyttningen, dvs. vid verkställigheten av beslutet om vårdnad. Ett sådant åläggande saknar laglig grund och hade således, som även EE uppgett, inte kunnat meddelas av tingsrätten.

Enligt EE var den aktuella formuleringen föranledd av att AA under målets handläggning hade uppgett att han var medveten om att det skulle innebära en stor omställning för CC att flytta till honom och att han var beredd att ta emot hjälp från socialförvaltningen för att övergången skulle bli så lindrig som möjlig. Det bistånd som avsågs i beslutet var således sådant stöd och hjälp till AA i hans föräldraroll som kan lämnas av socialtjänsten. Den aktuella formuleringen var, enligt EE, avsedd som en upplysning dels till AA om att det ankom på honom själv att söka sådant bistånd, dels till socialnämnderna om behovet av bistånd.

Såvitt framkommit synes emellertid såväl AA som socialförvaltningen i Finspångs kommun ha tolkat tingsrättens beslut på så sätt att detta innebar att förvaltningen hade att hjälpa AA vid en hämtning av CC. Jag hyser för egen del viss förståelse för att en sådan misstolkning kunnat ske. Detta särskilt mot bakgrund av hur EE uttryckt sig samt att den aktuella upplysningen var införd i beslutet som en del av avgörandets slut. Som [tingsrättens lagman] berört ska en sådan upplysning, om den är behövlig, utformas på ett sådant sätt att den inte ger intryck av att vara ett åläggande och den ska heller inte ingå i avgörandets slut.

I ett beslut den 31 mars 2011 anförde *JO Wiklund* följande.

Rättslig reglering

I 21 kap. föräldrabalken (FB) finns bestämmelser om verkställighet av domar, beslut eller avtal om vårdnad, boende eller umgänge m.m. Enligt dessa bestämmelser förordnar tingsrätt om verkställighet efter en ansökan.

Utgångspunkten vid handläggningen av mål enligt 21 kap. FB är att barnets bästa ska komma i främsta rummet.

Överlämnande av barn ska i första hand ske med parternas frivilliga medverkan. Innan tingsrätten förordnar om verkställighet får den uppdra åt bl.a. en tjänsteman inom socialtjänsten att verka för att den som har hand om barnet frivilligt ska fullgöra vad som åligger honom eller henne (2 §). När överflyttning inte sker frivilligt får tvångsmedel tillgripas. I 3 § stadgas att tingsrätten, om den förordnar

om verkställighet, får förelägga vite eller besluta att barnet ska hämtas genom polismyndighetens försorg. Är det fråga om en dom eller ett beslut om vårdnad, boende eller överlämnande av barn, får rätten besluta om hämtning av barnet, om verkställighet annars inte kan ske eller om hämtning är nödvändig för att undvika att barnet lider allvarlig skada.

Har barnet nått en sådan ålder och mognad att dess vilja bör beaktas, får verkställighet inte ske mot barnets vilja utom då rätten finner det nödvändigt av hänsyn till barnets bästa (5 §). Rätten ska vägra verkställighet, om det är uppenbart att verkställigheten är oförenlig med barnets bästa (6 §).

Vid hämtning ska som huvudregel någon som kan vara till stöd för barnet närvara. Finns det en sådan kontaktperson för barnet som avses i socialtjänstlagen (2001:453), bör denne anlitas. Om det är möjligt ska en barnläkare, barnpsykiater eller barnpsykolog medverka (11 §).

Den som obehörigen skiljer ett barn under 15 år från någon som har vårdnaden om barnet döms, enligt 7 kap. 4 § första stycket brottsbalken, för egenmäktighet med barn till böter eller fängelse i högst ett år, om gärningen inte utgör brott mot frihet. Detsamma gäller, om den som gemensamt med någon annan har vårdnaden om ett barn under 15 år utan beaktansvärt skäl egenmäktigt bortför barnet eller om den som ska ha vårdnaden obehörigen bemäktigar sig barnet och därigenom själv tar sig rätt. Brottet egenmäktighet med barn lyder under allmänt åtal, men enligt 7 kap. 6 § brottsbalken får åklagare åtala endast om åtal är påkallat ur allmän synpunkt.

Ansvar kan alltså drabba en vårdnadshavare som efter domstolsbeslut att vårdnaden ska tillkomma honom eller henne hämtar barnet – kanske under uppslitande scener – utan att anlita laga former för beslutets verkställande. Detta innebär inte att det skulle vara otillåtet att själv hämta ett barn i fall då någon oenighet därom inte förekommer. En viss nödrätt till barnets bästa torde också finnas.

Bedömning

Norrköpings tingsrätt beslutade interimistiskt den 6 november 2009 bl.a. att vårdnaden om CC skulle anförtros fadern AA ensam. I tingsrättens beslut angavs också att det ankom på AA att hos Socialnämnden i Smedjebackens kommun i samarbete med Socialnämnden i Finspångs kommun söka bistånd för hjälp inför och vid vårdnadsöverflyttningen av CC.

AA kontaktade socialförvaltningen i Finspångs kommun med anledning av tingsrättens beslut och begärde hjälp med att hämta CC. Som framgår av redogörelsen ovan under rubriken Rättslig reglering kunde AA inte själv utan vidare hämta CC efter att tingsrätten hade förordnat att han ensam skulle ha vårdnaden om henne. Om AA och BB inte kunde komma överens om överlämningen har det ytterst ankommit på domstol att avgöra om och i så fall på vilket sätt som tingsrättens förordnade om vårdnaden skulle verkställas.

Enligt tingsrättens interimistiska beslut skulle AA ”hos Socialnämnden i Smedjebackens kommun i samarbete med Socialnämnden i Finspångs kommun

söka bistånd för hjälp inför och vid vårdnadsöverflyttningen av CC". JO har riktat kritik mot tingsrätten för utformningen av beslutet. Jag kan ha förståelse för att socialförvaltningen i Finspångs kommun uppfattade beslutet som att förvaltningen skulle hjälpa AA när han ville hämta CC i skolan. Skolans kurator ifrågasatte dock om skolans personal kunde hjälpa till med hänvisning till tidigare JO-beslut. Socialförvaltningen kontaktade då länsstyrelsen för råd om hur man skulle göra. En socialkonsulent vid länsstyrelsen uppgav att hon inte såg några hinder mot att personal vid skolan och socialtjänsten hjälpte pappan att verkställa tingsrättens beslut. Socialförvaltningen hade även kontakt med rådmannen EE och ett ombud som brukar företräda socialnämnden avseende hur socialförvaltningen skulle förhålla sig till beslutet då det enligt uppgift var överklagat. Enligt utredningen informerade både rådmannen och ombudet förvaltningen om att AA kunde vända sig till tingsrätten och begära omedelbar verkställighet.

GG, som var chef för både skolan och socialtjänsten, beslutade att skolan och socialförvaltningen skulle bistå AA när han skulle hämta CC. Med hänsyn till hennes befattning bör hon inte ha varit okunnig om de grundläggande bestämmelserna om hur ett beslut om vårdnad ska verkställas och om socialtjänstens uppgifter när det gäller vårdnadstvister. Trots utformningen av tingsrättens beslut och upplysningarna från länsstyrelsen har jag därför svårt att förstå att GG beslutade att socialförvaltningen och skolan, utan BB:s godkännande, skulle bistå AA vid hämtningen av CC. Den mest sannolika förklaringen till att hon handlade som hon gjorde är, som även antyds i remissvaren, att hon ville undvika en situation som skulle innebära att CC flyttades till AA med biträde av polis. Oavsett hur man ska se på frågan om polishandräckning har hon genom sitt beslut satt sig över det regelsystem som har skapats för att värna om barnets bästa när det gäller verkställighet av domar och beslut om vårdnad. Detta är givetvis inte acceptabelt.

Skolans kurator hade ifrågasatt om skolan verkligen skulle bistå vid hämtningen. GG meddelade rektorn sitt beslut, och rektorn informerade i sin tur kuratorn. Det finns inte grund för att rikta någon kritik mot rektorn och givetvis inte heller mot kuratorn för hur de därefter agerade. Däremot ställer jag mig frågande till hur olika befattningshavare inom socialförvaltningen kan ha resonerat när det gäller AA:s hämtning av CC. Inom förvaltningen måste det ha funnits kunskap om hur överföringen av CC till fadern rätteligen borde ske. Särskilt mot bakgrund av de invändningar som skolans kurator framförde borde rimligen förvaltningen ha försökt avstyra AA:s hämtning av CC. Ytterst får GG betraktas som ansvarig för socialförvaltningens handlande. Jag vill dock framhålla att det finns frågetecken rörande även andra befattningshavares ansvar för handläggningen.

Med den kritik som har uttalats avslutas ärendet.